Воинственский М.А. Птицы степной полосы европейской части СССР. - К.: АН УССР, 1960. - 290 с.
Гавриленко В.С., Листопадский М.А. О стимулирующей роли пирогенного фактора в расширении межэкосистемных связей птиц степных заповедных биоценозов и сопредельных территорий // Проблемы изучения краевых структур биоценозов. Мат-лы II всеросс. конфер. с междунар. участием, 7-9 октября 2008 г. - Саратов, 2008. - С. 146-149.
Голубець М.А. Екосистемологія. - Львів, 2000. - 316 с.
Дольник В.Р. Методы изучения бюджетов времени и энергии у птиц. // Бюджеты времени и энергии у птиц в природе. - Л.: 1982. - С. 3-37.
Дылис Н.В. Межбиогеоценотические связи, их механизмы и изучение // Проблема и методика биогеоценологических исследований. - М.: 1974. - С. 370-374.
Кошелев А.И., Кошелев В.А., Пересадько Л.В., Писанец А.М., Денисова Е.М. Инвазионные и новые виды в орнитокомплексах Северного Приазовья. // Биоразнообразие и роль животных в экосистемах. Мат-лы V Міжнар. наук. конфер. 4-6 жовтня 2009 р. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. С. 297-299.
Кошелев А.И., Пересадько Л.В., Писанец А.М. Масштабы и темпы биологических инвазий на юге Украины и их последствия (на примере позвоночных животных) // Вісн. Мелітопольського пед. ун-ту ім. Б. Хмельницького. - 2011. - Т. 1. - С. 1-4.
Листопадський М.А. Бістаціальність дендрофільних видів птахів як прояв міжбіоценотичної зв'язку "лісосмуга - степ" // Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах. Мат-ли VI міжнар. наук. конф. 4-6 жовтня 2011 р. - Дніпропетровськ: Ліра, 2011. - С. 294-296.
Луговой А.Е. О сезонной структуре населения птиц и значимости видов // VII Всес. орнит. конф. 27-30 сентября 1977 г. - Черкассы, 1977. - С. 275-277.
Приедниекс Я., Страздс М., Петерхофс Э., Страздс А., Петриньш А. Перспективы применения финских линейных трансектов (ФЛТ) в учетах гнездящихся птиц для мониторинга их численности // Орнитология. - Вып. 21. - 1986. - С. 118-125.
Скильский И.В. О значимости видов в населении птиц // Беркут. - 2002. - Т. 11, вып. 1. - С. 1-14.
Шутова И.Ю. Инвазионные чужеродные виды: обзор новых изданий // Успехи соврем. биол. - 2003. - Т. 123, №1. - С. 109-112.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ РІДКІСНИХ ТА МАЛОВИВЧЕНИХ ВИДІВ ПТАХІВ У КАНІВСЬКОМУ ЗАПОВІДНИКУ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ У 2003-2012 рр.

В.М. Грищенко, Є.Д. Яблоновська-Грищенко, М.Н. Гаврилюк
Канівський природний заповідник, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

OBSERVATIONS OF RARE AND INSUFFICIENTLY KNOWN BIRD SPECIES IN THE KANIV NATURE RESERVE AND ITS ENVIRONS IN 2003-2012. Grishchenko V.N., Yablonovska-Grishchenko E.D., Gavrilyuk M.N. - Nature Reserves in Ukraine. 2012. 18 (1-2): 61-66. - The Kaniv Nature Reserve is located on the Dnieper in Central Ukraine near the town of Kaniv (Cherkasy region). Data about 51 bird species are presented.
Key words: fauna, number, distribution, migration, wintering, vagrant.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ РІДКІСНИХ ТА МАЛОВИВЧЕНИХ ВИДІВ ПТАХІВ У КАНІВСЬКОМУ ЗАПОВІДНИКУ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ У 2003-2012 рр. Грищенко В.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д., Гаврилюк М.Н. - Заповідна справа в Україні. 2012. 18 (1-2): 61-66. - Канівський природний заповідник розташований на Дніпрі в околицях м. Канів Черкаської області. У роботі представлені дані про 51 вид птахів.
Ключові слова: фауна, поширення, чисельність, міграція, зимівля, заліт.

НАБЛЮДЕНИЯ РЕДКИХ И МАЛОИЗУЧЕННЫХ ВИДОВ ПТИЦ В КАНЕВСКОМ ЗАПОВЕДНИКЕ И ЕГО ОКРЕСТНОСТЯХ В 2003-2012 гг. Грищенко В.Н., Яблоновская-Грищенко Е.Д., Гаврилюк М.Н. - Заповідна справа в Україні. 2012. 18 (1-2): 61-66. - Каневский природный заповедник расположен на Днепре в окрестностях г. Канев Черкасской области. В работе представлены данные о 51 виде птиц.
Ключевые слова: фауна, распространение, численность, миграция, зимовка, залет.

У попередні роки ми опублікували дві статті по рідкісних видах птахів району Канівського заповідника (Грищенко та ін., 1998, 2003). Дана робота продовжує цю серію публікацій. До неї увійшли матеріали, зібрані з серпня 2003 до середини жовтня 2012 рр. Деякі з наведених нижче даних вже згадувалися в інших публікаціях.

Канівський природний заповідник розташований на Дніпрі в околицях м. Канів Черкаської області. Спостереження проводилися на ділянці Придніпров'я від південної частини Канівського водосховища до гирла р. Рось.

Велика біла чапля (*Egretta alba*). Зрідка зустрічається під час зимівлі. 3.02.2008 р. працівники служби державної охорони заповідника бачили велику білу чаплю на обвідному каналі на лівому березі Дніпра.

Сіра чапля (*Ardea cinerea*). Зрідка зустрічається під час зимівлі. 24.01.2012 р. М.М. Борисенко (особ. повід.) бачив одного птаха на обвідному каналі на лівому березі Дніпра.

Чорний лелека (*Ciconia nigra*). Рідкісний пролітний вид, частіше зустрічається восени. Зрідка відмічаються й літуючі птахи. О.Д. Петриченко (особ. повід.) 21.09.2003 р. бачив 2 чорних лелек над Дніпром біля о-ва Собачого, 1.09.2007 р. – 3 над полем неподалік від с. Степанці. 4.06.2004 р. 2 молоді птахи годувалися на спущеному ставку в с. Степанці. 5.09.2011 р. один птах спостерігався на о-ві Круглик. 27.09.2011 р. М.М. Борисенко (особ. повід.) відмітив двох чорних лелек, що пролітали на південний захід біля с. Пекарі. 14.04.2012 р. чорний лелека пролітав над заплавою Росі біля с. Хутір-Хмільна. У кінці травня 2012 р. чорного лелеку бачили на лівобережній заплаві Дніпра біля стариці Криве Озеро. 29.08.2012 р. один птах годувався на заплавному озері на лівобережжі Дніпра біля с. Келеберда.

Лебідь-кликун (*Cygnus cygnus*). Протягом тривалого часу на середньому Дніпрі був лише рідкісним пролітним видом (Орлов, 1948; Смогоржевский, 1952; Горошко и др., 1989). Наприкінці XX ст. ситуація карди-

Фото 1. Лебеді-кликуни на Дніпрі біля садиби заповідника. 13.01.2009 р.
Тут і далі фото В.М. Грищенка.

нально змінилася. Кликун став досить звичайним під час міграцій і зимівель. Так, на Кременчуцькому водосховищі чисельність цих лебедів у скупченнях водоплавних птахів досягає десятків і сотень особин (Гаврилюк и др., 2007; Гаврилюк та ін., 2009а, 2009б; Борисенко та ін., 2010).

У 2008 р. лебідь-кликун вперше відмічений на зимівлі на Дніпрі в районі Канівського заповідника. 7.01 2 птахи спостерігалися на руслі Дніпра біля о-ва Шелестів, 23.01 5 дорослих лебедів трималися на Дніпрі біля садиби заповідника, потім вони відпочивали на березі о-ва Шелестів. У наступні роки такі зустрічі стали регулярними. Кликуни частіше всього зустрічаються поодинці і невеликими групами, зрідка відмічаються й чималі зграї. 10.01.2009 р. на Дніпрі біля заповідника бачили одного лебедя, 13.01.2009 р. на невеликій ополонці серед льоду біля приплаву заповідника спостерігалися 3 птахи (фото 1). 18.02.2011 р. 9 кликунів пролітали вверх по течії Дніпра біля с. Пекарі. 7–10.03.2011 р. на мілководді між о-вами Шелестів і Круглик трималися 7 птахів. 27.12.2011 р., за даними працівників служби державної охорони заповідника, 30 лебедів-кликунів пролетіли вниз по Дніпру. 12.10.2012 р. ключ із 7 птахів летів на південь над лівобережжям неподалік від Канева.

Галагаз (*Tadorna tadorna*). Рідкісний залітний вид. У 2012 р. вперше відмічений на зимівлі. 23.01 самець тримався з іншими качками і мартинами біля Канівської ГЕС. 3.02.2012 р. М.М. Борисенко (особ. повід.) бачив галагаза на обвідному каналі на лівому березі Дніпра біля Канева.

Нерозень (*Anas strepera*). Протягом останніх десятиліть став досить рідкісним видом. 13–14.08.2009 р. С.А. Лопарев (особ. повід.) спостерігав 4 птахів на Зміїних овах. У 2011 р. нерозень вперше зареєстрований на зимівлі в районі Канівського заповідника. Два птахи в січні-лютому трималися на Дніпрі біля Канівської ГЕС.

Чирок-свистунець (*A. crecca*). Зрідка зимує на Дніпрі в районі заповідника. 16.02.2011 р. самець чирка-свистунця був відмічений у зграї крижнів (*A. platyrhynchos*), яка відпочивала на крижині неподалік від садиби заповідника.

Гоголь (*Bucephala clangula*). На Дніпрі в районі заповідника досить звичайний пролітний і зимуючий вид. Взимку гоголі утворюють спільні скупчення разом з великими крохалями (*Mergus merganser*) та лутками (*M. albellus*) на ділянках відкритої води (фото 2). У 2004–2012 рр. під час обліків зимуючих птахів у січні – лютому на незамерзаючій акваторії Дніпра нижче Канівської ГЕС реєструвалося від 240 до 900 гоголів. Максимальна чисельність відмічена 7.02.2007 р. – близько 900 особин. Зрідка зустрічаються й літуючі птахи. 20.08.2008 р. дорослий самець спостерігався на хвилерізі біля Канівської ГЕС.

Турпан (*Melanitta fusca*). 9.03.2007 р. 2 турпани відмічені на Канівському водосховищі біля ГЕС.

Середній крохаль (*Mergus serrator*). 20 і 28.08.2008 р. однорічний самець (очевидно один і той же птах) спостерігався на березі водосховища біля Канівської ГЕС.

Скопа (*Pandion haliaetus*). Практично щороку зустрічається в невеликій кількості під час міграцій, частіше восени. Як правило, птахи тримаються поодинці. Скопу спостерігали: 17.09.2003 р. – над Дніпром біля с. Келеберда, 19.09.2003 р. – над Дніпром біля Канева, 5.08.2005 р. – над Дніпром біля заповідника, 9.08.2008 р. – над о-вом Круглик, 26.08.2008 р. – над Дніпром біля садиби заповідника. У середині серпня 2009 р. С.А. Лопарев (особ. повід.) спостерігав двох різних птахів на о-ві Просеред, у гирлі Росі і біля садиби заповідника. 22.09.2010 р. скопа відмічена на луках біля с. Хутір-Хмільна. Восени 2011 р. реєструвалися поодинокі пролітні птахи: 14.09 – у заплаві Дніпра біля с. Келеберда, 20.09 – на Канівському водосховищі, 25.09 – на о-ві Круглик. У 2012 р. 29.08 скопа відмічена на Канівському водосховищі біля Канева, 3.09 – над о-вом Круглик.

Чорний шуліка (*Milvus migrans*). Гніздиться на островах заповідника та на Дніпрі в його околицях, зустрічається на прольоті. Чисельність протягом останніх десятиліть значно скоротилася (Грищенко, 2008). Зараз на ділянці від Зміїних о-вів до гирла Росі гніздиться не більше 2–3 пар.

Польовий лунь (*Circus cyaneus*). Щороку в невеликій кількості зустрічаються пролітні й зимуючі птахи, частіше восени і взимку. Досить виражений проліт іде по заплаві Росі біля сіл Хутір-Хмільна та Михайлівка, у меншій мірі – долиною Дніпра.

8.11.2003 р. – 2 самки або молоді особини над полями біля нагірної частини заповідника.

31.03.2005 р. – пролітний самець над Зміїними овами.

9.02.2007 р. під час обліку зимуючих водоплавних птахів відмічені два луні: самка біля Канева і самець над берегом Дніпра нижче о. Просеред.

2008 р.: 2.11 – самка або молодий птах над лиманним рибгоспом біля Зміїних о-вів, 14.01 під час обліку відмічений самець над берегом Дніпра біля Канева.

2009 р.: 11.04 – пролітний самець на луках біля с. Хутір-Хмільна, 13.10 – пролітний самець над полями біля Мар'їної гори, 25.10 – 2 польових луні над Дніпром біля заповідника.

2010 р.: 31.03 – самець на луках біля с. Хутір-Хмільна, 6.04 – самка на луках біля с. Хутір-Хмільна, 14.09 – М.М. Борисенко (особ. повід.) спостерігав самку або молодого птаха в околицях заповідника; на луках біля с. Хутір-Хмільна 25.09 відмічений молодий птах, 2.10 – самець і самка; 6.10 йшов виражений проліт на захід долиною Росі, протягом 1,5 год. зареєстровано 10 польових лунів – 3 самці, 3 самки, 4 молоді птахи; 30.10 обліковано 5 птахів.

2011 р.: 25.03 – пара на луках Росі біля с. Хутір-Хмільна, 15.04 – самка на луках лівого берега Дніпра біля с. Келеберда.

2012 р.: 23.01 – самка біля с. Пекарі, 4.04 – самець у заплаві Росі біля с. Хутір-Хмільна, 5.10 – самка або молодий птах у заплаві Росі біля с. Хутір-Хмільна, 6.10 – пара лунів на луках лівого берега Дніпра біля с. Келеберда.

Степовий канюк (*Buteo rufinus*). 31.03.2010 р. пролітний птах спостерігався в долині Росі неподалік від с. Хутір-Хмільна.

Змієїд (*Circaetus gallicus*). 18.04.2004 р. спостерігався у Михайлівському лісі на правому березі Росі. 14.08. 2009 р. С.А. Лопарев (особ. повід.) бачив птаха, який летів на правий берег Дніпра з боку с. Ліпляве.

Орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*). 4.04.2009 р. і 6.04. 2010 р. поодинокі птахи темної морфи спостерігалися на луках біля с. Хутір-Хмільна.

Малий підорлик (*Aquila pomarina*). За період спостережень кілька разів спостерігалися поодинокі пролітні птахи: 31.03.2005 р. – над Зміїними о-вами, 11.04.2009 р. – на луках біля с. Хутір-Хмільна, 30.08 і 5.09.2010 р. – на луках біля с. Хутір-Хмільна, 25.03.2012 р. – над лісом біля с. Межиріч, 4.04.2012 р. – на луках біля с. Хутір-Хмільна.

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*). На Дніпрі в районі заповідника зустрічається в усі пори року. З 2001 р. на його території гніздиться 3 пари – у нагірній частині, на Зміїних о-вах і о-ві Шелестів (Грищенко, 2008). У 2012 р. з'явилася ще одна пара на о-ві Круглик. Загалом на Дніпрі від с. Трахтемирів до гирла р. Вільшанка гніздиться від 7 до 10 пар (Грищенко, Гаврилюк, 2012). На зимівлі в різні роки реєструвалося максимально від 8 до 29 особин. Чисельність зимуючих птахів зростає. Найбільша кількість орланів як на зимівлі, так і під час весняної міграції спостерігалася у 2012 р. (Грищенко, Яблоновская-Грищенко, 2012).

Білоголовий сип (*Gyps fulvus*). 21.10.2005 р. два птахи спостерігалися над Дніпром біля Канева і в районі заповідника.

Сапсан (*Falco peregrinus*). 7.12.2009 р. О.Д. Петриченко (особ. повід.) спостерігав одного птаха в м. Каневі.

Золотиста сивка (*Pluvialis apricaria*). Рідкісний пролітний вид. 2.11.2008 р. над лиманним рибгоспом біля Зміїних о-вів спостерігалася зграя з 31 особини. 27.08. 2009 р. на одному з намитих піщаних острівців біля о-ва Собачого тримався поодинокий птах, який ще не перелиняв із шлюбного оперення.

Крем'яшник (*Arenaria interpres*). 27.05.2004 р. 5 особин спостерігалися на хвилерізі біля Канівської ГЕС. 10.09.2010 р. дорослий птах відмічений на мілководді на

Фото 2. Зимуючі качки на Дніпрі біля заповідника. 24.01.2010 р.

Фото 3. Самка круглодзьобого плавунця на хвилерізі біля Канівської ГЕС. 31.05.2008 р.

о. Круглик. 16.09.2010 р. молодий крем'яшник годувався на березі Канівського водосховища неподалік від ГЕС.

Кулик-довгоніг (*Himantopus himantopus*). 3.06.2008 р. три птахи трималися на косах біля островів Собачий і Круглик. Для Канівського району це третя зустріч за останні півтора століття. К.Ф. Кеслер відмітив 3 дорослих птахів в околицях м. Канева 8.07.1844 р. (нов. ст.) (Орлов, 1948). 21.04.1999 р. 4 особини спостерігалися в заплаві р. Рось поблизу від с. Хутір-Хмільна. Вони годувалися на мілководді на затоплених повінню луках разом з іншими куликами (Грищенко, 1999).

Чоботар (*Recurvirostra avosetta*). Залітні птахи двічі спостерігалися на хвилерізі біля Канівської ГЕС: 29.04. 2009 р. – один та 5.04.2012 р. – два.

Кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*). Рідкісний гніздовий і нечисленний пролітний вид. Чисельність на середньому Дніпрі протягом останніх десятиліть неухильно знижується (Лопарев, Яниш, 2009). Зараз на ділянці від Зміїних о-вів до гирла Росі гніздиться 3–5 пар. Практично щороку пара а іноді й дві гніздяться на хвилерізі біля Канівської ГЕС. Відмічалися випадки гніздування на невеликому острівці біля с. Келеберда. На о-ві Круглик кулики-сороки стали влаштовувати гнізда на зламаних і впалих стовбурах дерев у затопленому лісі. На прольоті зустрічаються поодинокі особини і невеликі зграї до 10–15 особин.

Лісовий коловодник (*Tringa ochropus*). У 2012 р. вперше відмічений на зимівлі. 9-29.02 один птах неодноразово зустрічався на незамерзлих ділянках обвідного каналу на лівому березі Дніпра біля Канева.

Поручайник (*T. stagnatilis*). 27.04.2007 р. 2 птахи відмічені на хвилерізі біля Канівської ГЕС.

Мородунка (*Xenus cinereus*). На хвилерізі біля Канівської ГЕС 2.05.2004 р. спостерігалися 3 птахи, 3.06.2011 р. – 2. 8.08.2008 р. мородунка відмічена на о. Круглик.

Круглодзьобий плавунець (*Phalaropus lobatus*). 31.05.2008 р. самка у шлюбному оперенні спостерігалася на хвилерізі біля Канівської ГЕС (фото 3).

Білий побережник (*Calidris alba*). Останнім часом це досить рідкісний пролітний вид. 17.09.2006 р. 2 молоді і дорослий птахи спостерігалися на березі Канівського водосховища біля ГЕС. 19.09 там же відмічений молодий птах. 1.06.2007 р. 3 птахи трималися на хвилерізі біля Канівської ГЕС. 20.08.2008 р. один птах відмічений на хвилерізі біля Канівської ГЕС. 15.09.2009 р. один птах відмічений на березі водосховища неподалік від Канівської ГЕС. 26.09.2010 р. 3 птахи годувалися разом з 3 молодими чорногрудими побережниками (*Calidris alpina*) на березі водосховища неподалік від Канівської ГЕС. 3.09.2012 р. білий побережник тримався разом з іншими куликами на косі біля о-ва Шелестів.

Гаршнеп (*Lymnocryptes minimus*). Рідкісний пролітний вид. 26.09.2009 р. один птах спостерігався біля обвідного каналу на лівому березі Дніпра.

Дупель (*Gallinago media*). Рідкісний пролітний вид. 17.04.2009 р. близько 10 птахів спостерігалися на луках в заплаві Росі біля с. Хутір-Хмільна. 23.04 там же відмічені 2 дупелі.

Вальдшнеп (*Scolopax rusticola*). На сході Черкащини спорадично гніздиться. Випадки гніздування реєструвалися на території Канівського заповідника (Горошко и др., 1989), на лівобережжі Дніпра неподалік від Канева (Гаврилюк, 1992), на Ірдинських болотах і біля с. Сокирна (Лебедь, Головченко, 1995). Можливе гніздування і в Михайлівському лісі на правому березі Росі. 30.06.2012 р. уже в темряві два вальдшнепи спостерігалися біля с. Софіївка: один літав з хорканням над лісом, другий сидів біля дороги на відстані з півкілометра від попереднього місця.

Можливі випадки зимівлі. 12.12.2011 р. О.Д. Петриченко (особ. повід.) знайшов мертвого вальдшнепа, який розбився об скло будинку біля с. Бобриця. У 1991 р. зимуючий вальдшнеп був знайдений на півночі Канівського району (Клестов, 1992).

Великий кроншнеп (*Numenius arquata*). Щороку в невеликій кількості спостерігається під час міграцій, частіше восени.

У 2003 18.09 кроншнеп пролітав над пагорбами правого берега Дніпра біля заповідника, 19.09 – спостерігався на лівому березі біля с. Келеберда.

22.08.2005 р. два птахи відмічені на о-ві Круглик.

У 2006 р. 21.08 два птахи пролітали над о-вом Круглик, 19.09 один кроншнеп спостерігався над Дніпром біля Канева.

У 2007 р. поодинокі пролітні птахи неодноразово спостерігалися на Дніпрі весною та восени.

У 2008 р. 20.08 один кроншнеп пролітав над водосховищем біля Канівської ГЕС, 21.08 крик великого крон-

шнепа відмічений над Дніпром біля о-ва Круглик, 16.10 – над лісом біля садиби заповідника.

У 2009 р. 28.07 над Дніпром біля садиби заповідника пролітали два птахи, 2.08 – один, 29.08 – 2 кроншнепи пролітали над Дніпром з луків за о-вом Собачим; С.А. Лопарев (особ. повід.) у середині серпня спостерігав 6 птахів біля гирла Росі, 2 – на о-ві Просеред, 25.08 – 2 на о-ві Собачому.

У 2010 р. 13.08 крик кроншнепа відмічений на Дніпрі біля о-ва Собачого; 25.08 О.Д. Петриченко (особ. повід.) зустрів 13 особин на косі біля о-ва Шелестів.

27.09.2011 р. один птах пролітав над Дніпром біля садиби заповідника.

Середній кроншнеп (*Numenius phaeopus*). 8.07.2006 г. один птах спостерігався на хвилерізі біля Канівської ГЕС.

Малий грицик (*Limosa lapponica*). 2.06.2010 р. самка відмічена на хвилерізі біля Канівської ГЕС (фото 4). Для Черкаської області це перша знахідка за останні 120 років. У Центральній Україні малий грицик – рідкісний залітний вид, який здобувався під час осіннього перельоту (Кістяківський, 1957). В околицях Черкас малий грицик був здобутий 19.08.1890 р. (Орлов, 1948), біля м. Переяслав-Хмельницький – 22.09.1973 р. (Смогоржевский, 1992).

Чорноголовий реготун (*Larus ichthyaetus*). На Дніпрі відмічалися поодинокі залітні молоді птахи – 15.04 і 21.06.2011 р.

Каспійський крячок (*Hydroprogne caspia*). 1.09.2011 р. один птах пролітав над Дніпром біля садиби заповідника. 5.09.2011 р. на о-ві Круглик трималися молодий і дорослий птахи.

Малий крячок (*Sterna albifrons*). На Дніпрі в районі заповідника нечисленний гніздовий вид. Єдине постійне місце гніздування – невелика колонія на хвилерізі біля Канівської ГЕС, де ці птахи гніздяться разом з річковими крячками (*S. hirundo*). Чисельність значно коливається по роках – від окремих пар до кількох десятків. Такі ж коливання відмічалися і в попередні роки (Гаврилюк, 1998). Максимальна чисельність зареєстрована у 2005 р. – близько 30 пар і у 2006 р. – 26. В останні роки гніздилося не більше 8–10 пар.

Спроби гніздування на піщаних косах Дніпра нижче Канівської ГЕС закінчуються невдало. Через значні коливання рівня води внаслідок роботи електростанції кладки крячків гинуть. Так, у 2008 р. річкові й малі крячки загніздилися на піщаних острівцях, які утворилися після поглиблення земснарядом русла Дніпра між о-вами Круглик і Собачий. Але після значного підйому рівня води на початку червня всі кладки загинули.

Припутень (*Columba palumbus*). Останнім часом у теплі зими поодинокі птахи і невеликі зграї почали зустрічатися на зимівлі. 17.12.2006 р. О.Д. Петриченко (особ. повід.) бачив припутня в Каневі. 10.01.2012 р. цей голуб спостерігався на садибі заповідника.

Голуб-синяк (*C. oenas*). Рідкісний вид, чисельність якого почала зростати. У 2008–2009 рр. сформувалося поселення до 10 пар цих голубів у порожнинах стовпів ЛЕП біля сіл Гамарня та Яблунів (Гаврилюк, 2009). Поселення досить стабільне. У 2010–2012 рр. тут гніздилося 10-12 пар синяків. В інших місцях поблизу заповідника синяка на гніздуванні поки що не виявлено.

Фото 4. Самка малого грицика з куликом-сорокою на хвилерізі біля Канівської ГЕС. 2.06.2010 р.

Хатній сич (*Athene noctua*). Нечисленний гніздовий вид у навколишніх населених пунктах. 3.06.2005 р. у заповідник принесли пташеня, яке випало з гнізда в одному з гаражів на околиці Канева. 20.09.2009 р. на дорозі вздовж водосховища неподалік від Канівської ГЕС знайдений мертвий птах.

Сиворакша (*Coracias garrulus*). За останні десятиліття в Середньому Придніпров'ї стала рідкісним видом. До недавнього часу в околицях заповідника було відоме єдине місце гніздування – на лівому березі Дніпра біля стариці Криве Озеро (Грищенко та ін., 2003). 18.07.2004 р. тут спостерігалася пара з виводком, 13.07.2005 р. – 2 пари. В останні роки сиворакші на гніздуванні не відмічалися.

Жовтоголова плиска (*Motacilla citreola*). На гніздуванні в Черкаській області з'явилася недавно (Клестов, Гаврись, 1991; Гаврилюк, 2004). В околицях заповідника гніздова пара вперше виявлена у 1998 р. (Грищенко, 2003; Гаврилюк, 2004). Зараз кілька пар щороку гніздяться на вологих ділянках луків у пониззі Росі та на лівобережжі Дніпра.

Сірий сорокопуд (*Lanius excubitor*). В осінньо-зимовий період поодинокі птахи регулярно зустрічаються в районі заповідника. Тримаються вони як правило на відкритих ділянках – луках, узліссях, полях тощо.

Горіхівка (*Nucifraga caryocatactes*). У 2008–2009 рр. на всій території України і на півдні Росії спостерігалася значна інвазія сибірських горіхівок (Белик и др., 2009; Бескаравайный и др., 2010; Гаврилюк та ін., 2010; Дребет, Матвєєв, 2011 та ін.). Відмічалися вони і в околицях заповідника: 2.11.2008 р. – 2 поодинокі птахи біля дороги вздовж Канівського водосховища на лівому березі Дніпра неподалік від Канева, 7.11.2008 р. – 1 птах на околиці Канева біля Тарасової гори.

Чорна синиця (*Parus ater*). З 1990-х рр. почала відмічатися на гніздуванні в Черкаській області (Гаврилюк, 2004). Випадок гніздування зареєстрований і в Канівському заповіднику (Грищенко, 2003). В останні роки чорні синиці стали регулярно зустрічатися в невеликій кількості у зимових зграях синиць на садибі заповідника

та навколишніх територіях. У 2008–2010 рр. поодинокі птахи неодноразово спостерігалися у гніздовий період на водопої на струмку в лісі біля садиби заповідника.

Пухляк (*P. montanus*). У районі заповідника досить рідкісний пролітний та зимуючий вид. 10.03.2007 р. 2 птахи спостерігалися на лівобережжі Дніпра біля Канева.

Канарковий в'юрок (*Serinus serinus*). Співаючі самці вперше зареєстровані в Каневі у 1999 р. (Гаврилюк, 2004). Зараз вони відмічаються вже в багатьох місцях на території і в околицях міста. У 2012 р. два співаючі самці вперше зареєстровані на садибі заповідника.

Чиж (*Spinus spinus*). Відмічалися випадки гніздування в районі заповідника (Горошко и др., 1989). У травні 2009 р. співаючий самець неодноразово реєструвався на струмку в лісі біля садиби заповідника.

Ялиновий шишкар (*Loxia curvirostra*). У 2008–2009 рр. в Україні відмічена значна інвазія шишкарів (Баник и др., 2010; Гаврилюк та ін., 2010 та ін.). Зграя чисельністю близько 10 птахів, що годувалися на ялинах, спостерігалася 8.12.2008 р. в м. Канів.

Просянка (*Emberiza calandra*). У районі заповідника нечисленний та спорадично поширений вид. Птахи неодноразово відмічалися в його околицях, але на гніздуванні просянка знайдена не була (Горошко и др., 1989). Найближчі місця гніздування – степові балки на північний захід від Канева. Можливо почалося зростання чисельності виду. У 2012 р. співаючі самці просянки постійно спостерігалися протягом гніздового сезону у тих місцях, де їх раніше не відмічали: 2 – на сухих луках у долині Росі біля с. Хутір-Хмільна, 1 – у долині Дніпра біля с. Келеберда.

Література

Баник М.В., Брезгунова О.А., Вергелес Ю.И., Девятко Т.Н., Надточий А.С., Яцюк Е.А. Массовая инвазия клестов-еловиков (*Loxia curvirostra*) в Харьковской области в 2008-2009 гг. // Птицы басс. Сев. Донца**.** - Донецк, 2010. - Вып. 11. - С. 255-259.

Белик В.П., Маловичко Л.В., Комаров Ю.Е., Музаев В.М., Федосов В.Н., Пименов В.Н. Новая инвазия сибирской кедровки в Южную Россию в 2008/2009 году. // Стрепет. - 2009. - Т. 7, вып. 1-2. - С. 36-49.

Бескаравайный М.М., Костин С.Ю., Кучеренко В.Н. Инвазия кедровки в Крым в 2008/2009 гг. // Беркут. - 2010. Т. 19, вып. 1-2. - С. 153-156.

Борисенко М.М., Гаврилюк М.Н., Ілюха О.В. Весняні міграційні скупчення водно-болотяних птахів у Липівському орнітологічному заказнику в 2007–2010 рр. // Запов. справа в Україні. - 2010. - Т. 16, вип. 2. - С. 72-75.

Гаврилюк М.Н. Знахідка гнізда слукви у Канівському Придніпров'ї. // Беркут. - 1992. - Т. 1. - С. 64.

Гаврилюк М.Н. Динаміка чисельності гніздуючих птахів на хвилерізі Канівської ГЕС (Черкаська область) у 1991-1998 рр. - Авіфауна України. // 1998. - Вип. 1. - С. 99-100.

Гаврилюк М.Н. О редких гнездящихся воробьиных птицах Черкасщины. // Беркут. - 2004. - Т. 13, вип. 1. - С. 18-22.

Гаврилюк М.Н. Гнездование клинтуха в бетонных столбах в Черкасской области. // Беркут. - 2009. - Т. 18, вып. 1-2. - С. 209-210.

Гаврилюк М.Н., Борисенко М.М., Ілюха О.В. Чисельність гідрофільних птахів у Липівському орнітологічному заказнику (Черкаська область) восени 2006-2008 рр. // Запов. справа в Україні. - 2009а. - Т. 15, вып. 1. - С. 60-64.

Гаврилюк М.Н., Домашевский С.В., Грищенко В.Н. Особенности зимовки птиц в 2006-2007 гг. в районе Кременчугского водохранилища. // Біологія XXI ст.: теорія, практика, викладання. Мат-ли міжнар. наук. конф. (1-4 квітня 2007 р., м. Черкаси - м. Канів). - К.: Фітосоціоцентр, 2007. - С. 429-431.

Гаврилюк М.Н., Домашевський С.В., Грищенко В.М., Ілюха О.В., Борисенко М.М., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Зимівля водоплавних та навколоводних птахів у 2008-2009 роках в районі Кременчуцького водосховища. // Вісн. Черкаського ун-ту. Сер. Біол. науки. - 2009б. - Вып. 156. - С. 15-20.

Гаврилюк М.Н., Ілюха О.В., Борисенко М.М. Інвазії горіхівки та ялинового шишкаря у Середнє Придніпров'я. // Беркут. - 2010. - Т. 19, вып. 1-2. - С. 157-160.

Горошко О.А., Грищенко В.Н., Згерская Л.П., Лопарев С.А., Петриченко Л.Ф., Ружиленко Н.С., Смогоржевский Л.А., Цвелых А.Н. Позвоночные животные Каневского заповедника. - Флора и фауна заповедников СССР. - М., 1989. - 42 с.

Грищенко В.М. Зустріч ходуличників на Канівщині. // Беркут. - 1999. - Т. 8, вып. 1. - С. 117.

Грищенко В.М. Зміни в орнітофауні Канівського заповідника за період його існування. - Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. (Мат-ли конфер., присвяч. 80-річчю Канівського природного заповідника, м. Канів, 9-11 вересня 2003 р.). - Канів, 2003. - С. 207-209.

Грищенко В.Н. Дневные хищные птицы Каневского заповедника и его окрестностей. // Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III Міжнар. наук. конфер. "Хижі птахи України", м. Кривий Ріг, 24-25 жовтня 2008 р. - Кривий Ріг, 2008. - С. 99-105.

Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н. Орлан-белохвост в Каневском заповеднике и его окрестностях. // Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Тр. VI Междунар. конфер. по соколообразным и совам Северной Евразии, г. Кривой Рог, 27-30 сентября 2012 г. - Кривой Рог, 2012. - С. 335-340.

Грищенко В.М., Лопарев С.О., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Птахи Червоної книги України у Канівському заповіднику та його околицях. // Запов. справа в Україні. - 1998. - Т. 4, вип. 1. - С. 70-74.

Грищенко В.М., Лопарев С.О., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. Нові дані про рідкісних та залітних птахів Канівського заповідника та його околиць. // Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. (Мат-ли конфер., присвяч. 80-річчю Канівського природного заповідника, м. Канів, 9-11 вересня 2003 р.). - Канів, 2003. - С. 209-211.

Грищенко В.Н., Яблоновская-Грищенко Е.Д. Зимовка орлана-белохвоста на Днепре возле Канева в 2011/2012 гг. // Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: состояние и перспективы. Тр. VI Междунар. конфер. по соколообразным и совам Северной Евразии, г. Кривой Рог, 27-30 сентября 2012 г. - Кривой Рог, 2012. - С. 474-478.

Дребет М.В., Матвєєв М.В. Інвазія горіхівки сибірської *Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* C.L. Brehm у Хмельницькій області. // Troglodytes. - 2011. - Вип. 2. - С. 42-45.

Кістяківський О.Б. Фауна України. - Т. 4. Птахи. - Київ: АН УРСР, 1957. - 432 с.

Клестов Н.Л. Зимовка вальдшнепа в Черкасской обл. // Вестн. зоол. - 1992. - № 3. - С. 44.

Клестов Н.Л., Гаврись Г.Г. О расселении желтоголовой трясогузки на территории Украины. // Мат-лы X Всесоюзн. орнитол. конфер. - Минск: Навука і тэхніка, 1991. - Т. 2, ч. 1. - С. 279-280.

Лебедь Е.А., Головченко Ю.Д. Встречи редких и малочисленных видов птиц в Черкасском районе. // Беркут. - 1995. - Т. 4, вып. 1-2. - С. 101.

Лопарев С.А., Яниш Е.Ю. Численность кулика-сороки *Haematopus ostralegus* Среднего Днепра за последние 40 лет. // Кулики Северной Евразии: экология, миграции и охрана. - Ростов-на-Дону: Изд-во ЮНЦ РАН, 2009. - С. 87-88.

Орлов П.П. Орнітофауна Черкаського району. // Наук. зап. Черкаського держ. пед. ін-ту. - 1948. - Т. 2, вып. 2. - 117 с.

Смогоржевский Л.А. Орнитофауна Каневского биогеографического заповедника и его окрестностей. // Наук. зап. Київ. держ. ун-ту. - 1952. - Т. 2, вип. 1. - С. 101-187.

Смогоржевский Л.А. Миграции куликов в районе Среднего Днепра. // Сез. миграции птиц на территории Украины. - Киев: Наук. думка, 1992. - С. 122-124.